

בענין ברכת שהחיינו והטוב והמטיב - שיעור 942

I. כללי הענין

(א) ברכת שהחיינו על פירות חדשים עיין בעירובין (מ:) דלמדנו משם דישנם ב' גדרים בברכת שהחיינו (כ) גדר חוב (ל) גדר רשות דשהחיינו על הפירות חדשים הוא רק בגדר רשות וגדר החוב כגון על הרגלים ומצות וכיו"ב זה תקנת חכמים גמורה ומצוה דרבנן והעובר ולא בירך נענש כעובר על דרבנן משא"כ בלא בירך על הפירות וכיו"ב דלא נענש (מ"ב רכ"ה - ט-י) וי"א דדוקא בראיית הפרי הוא רשות (הגהות אשר"י ספ"ג זעירוזין והסמ"ג) וגם נחלקו הפוסקים מהו הגדר של רשות האם פירושו שהרואה פרי חדש או האוכלו אינו חייב כלל לברך שהחיינו ורק אם ירצה לברך הרשות בידו (מ"ב הל"ל בשם המג"א וש"א) או שפירש המילה רשות דהיינו שאינו חייב לחזור אחרי פירות חדשים כדי לברך שהחיינו אבל הרואה או האוכל פרי חדש חייב לברך שהחיינו (ברכי יוסף רכ"ה בשם רבינו חננאל וערוך השלחן רכ"ה - ה) ועיין בירושלמי (קידושין פ"ד) דמי שלא אכל פרי חדש עתיד ליתן דין וחשבון על שלא אכל

(ב) ויש מחלוקת אם השהחיינו צריך שיהיה דוקא בענין שיש בו שמחה עיין בתוספות (סוכה מ"ו ד"ה הטובה) והרמב"ם (זרכות י"ח - ט) לכן י"א מי שישודע באמת בנפשו שאינו שמח כלל אסור לו לברך שהחיינו על פרי חדש משום שהשמחה מחייב ברכת רשות ובלא שמחה הוא ברכה לבטלה וכ"כ השו"ת משנה הלכות (ו - מ"ג) וכ"כ הבן איש חי (צוקדמה לפרשת לולא) ועיין בספר חיים של ברכה (דף ע"ג) שכתב דרבי צבי מזידיטשוב לא נהג לברך על שום פרי ברכת שהחיינו כי לא הרגיש בנפשו שום שמחה גופנית וגם בספר מנהגי ישראל שהביא מהסאטמאר רב שלא נהג לברך שהחיינו על שום פרי חדש וכן שמעתי מרב דוד פיינשטיין דרב משה לא בירך על פרי חדש חוץ מליל ב' דראש השנה ועיין באג"מ (ג - ל"ד צסוף) ולכן כל אחד ינהג כמנהגו ובמקום שאין מנהג ינהג כעיקר דינא דגמרא וכמו שהבאנו בשם הפוסקים שיש לברך על פירות חדשים דוקא אם שמח באכילתם (ספר ברכת השיר והשבח דף ז' - ז)

(ג) י"א דברכת שהחיינו היא ברכת שבה והודאה (פמ"ג א"א רכ"ה - ה) וי"א שהיא ברכת הנהנין (שו"ת חת"ס קמ"ג) והנפק"מ הם דאם היא ברכת הנהנין (כ) צריך שמחה (כ) אם כבר יצא אינו מברך להוציא אחרים (ז) אינו מותר לטעום קודם השהחיינו (ז) אין אומרים ספק ברכות להקל כהב"ח (סו"ס כ"ט צ"ס הטור)

(ד) הנה מצינו דברכת שהחיינו נאמרת על ה' אופנים (כ) המועדים (טירוזין מ:) (כ) ועל המצות הבאות מזמן לזמן (רב שרירא גאון) וי"א או שיש בו שמחה (תוספות סוכה מ"ו) וי"א או מזמן לזמן או קנין לו כתפילין או שאינה מצוייה בכל עת כמילה (רמב"ם זרכות י"ח - ט) (ז) ועל קנין דבר חדש (זרכות ל"ט: רכ"ג - ו) (ז) ועל ראיית פני חבירו לאחר ל' יום (זרכות ל"ח: רכ"ה - ה) (ז) ועל פרי חדש מזמן לזמן (טירוזין מ: רכ"ה - ז)

(ה) העולם נוהגין להקל בברכת שהחיינו ואפשר משום שהרמ"א (רכ"ג - ה) כתב שברכה זו אינה חובה אלא רשות

(ו) המברך על פרי חדש האם יקדים את ברכת הנהנין לפני ברכת שהחיינו או יקדים תחלה ברכת שהחיינו עיין בברכות (ל"ח:) שתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם אולם בזבחים (ל"ח:) מבואר שכל שאין הדבר חובה אינו נחשב בגדר תדיר (שו"ת השאגת אריה סוף כ"ח וכ"ז) נכון יותר להקדים שהחיינו לברכת הפרי כדי שלא להפסיק בין הברכה לטעימת הפרי בשהחיינו שהוא רשות משא"כ בברכת שהחיינו על המצות שהיא חובה מתקנת חכמים כברכת המצות ולכן הואיל דמעיקר הדין ראוי לברך על הראייה של פרי חדש בלבד טוב יותר להקדים שהחיינו וכן דעת המ"ב (ס"ק י"ח) בשם הפמ"ג והשעה"צ (ס"ק י"ז) כתב דאינה ראייה מגביל לתורי לאכול דשם אסור לאכול קודם שיתן לבהמתו משא"כ הכא דדין שהחיינו הוא רשות וכ"כ הערוך השלחן (ס"ק ה) ושו"ת מהרש"ג (ג - ג) וכ"כ בשו"ת כתב סופר (כ"ה) בשם אביו החתם סופר ועוד ויש חולקין ואבאר

II. הערות בענין שהחיינו

(א) עשיר גדול שאפילו כלים יקרים וחשובים אין נחשבים לו ואין שמח בהן לא יברך עליהם (מ"ב רכ"ג - י"ג) אמנם עני לא יברך על כלים ובגדים שאינם חשובים אפילו אם הם חשובים לו (רמ"א רכ"ג - ו)

(ב) חנוכיה חדשה שיש לו ולאשתו ובני ביתו אינו מברך עליה ברכת הטוב והמטיב אלא היא מברכת שהחיינו דדוקא שמשתמשים בהם הוא ובני ביתו מברכים הטוב והמטיב (ברכת השיר והשבח דף ל"ג)

(ג) ממון שהכלה מכניסה לו אפילו שהוא הון רב אין לברך עליו שהרי משתעבד בהם ונעשה עבד לה (מור וקציעה רכ"ג)

- (ד) אין לברך שהחיינו על תפילין חדשות מטעם שמצות לאו ליהנאות נתנו וגם משום שנעשו מעורר הבהמה ודלא כהרמב"ם (נרכות י"ב - ט) דמברך על כל מצוות שיש בהם קנין ותועלת לאדם
- (ה) ילדה אשתו זכר מברך הטוב והמטיב וגם היא צריכה לברך (רכ"ג - ה)
- (ו) ילדה נקבה כתב המ"ב (רכ"ג - ז) שהוא מברך שהחיינו ולא אשתו ודעת הערוך השלחן (ה) דאינן מברכין שאין בזה שמחה כל כך כזכר
- (ז) נולד לו ילד עם מום חמור כמו ילד מונגולואיד הורה הגרי"ש אלישיב שאין לברך מאחר דהורים אינם שמחים אמנם אחרים פסקו דיברך (תורת היולדת ל"ז - ז) נולד עוור או חיגר וכדומה יתכן שמברך דהרי יכול להיות גדול בישראל דרב יוסף היה סגי נהור ונחום איש גמזו היה בעל מום (ס)
- (ח) עד מתי יכולים לברך הטוב והמטיב למי שנולד לו בן עיין במ"ב (רכ"ג - ג) יברך אם עדיין הטובה נמשכת בלבו (כף החיים ה) וי"א עד ג' ימים (תשובות והנהגות ב - ר) וי"א רק בשעת בשורה מברכים (א"א מבוטשאטש ב)
- (ט) אין לברך שהחיינו או הטוב והמטיב על כלים חדשים שצריכים טבילה ועדיין לא טבל וגם למי שקנה בית חדש ועדיין לא קבע המזוזות ועיין בשער הציון (אות כ"ב) דרע"א היה מסופק בזה וספק ברכות להקל
- (י) המקבל מתנה חשובה דעת הבה"ל (רכ"ג - ה ד"ה שיהא) שמברך שהחיינו ודלא כהשו"ע (רכ"ג - ה) שמברך הטוב והמטיב
- (יא) על קנין ספרים חדשים פסק המג"א דלא לברך דרק על מצוה הבאה מזמן לזמן מברך וגם מצוות לאו להאנות נתנו אמנם המור וקציעה כתב כיון שיש שמחה גדולה בקנין הספרים יכול לברך כמו על כל כלים חדשים ולכאורה כ"ש למי שמסיים הש"ס והשו"ע יכול לברך בשם ומלכות וכ"כ המ"ב (רכ"ג - י"ג) שמברך שהרי הברכה נתקנה על השמחה ולא על התשמיש של הספרים דמצוות לאו להאנות נתנו
- (יב) חתן תורה וחתן בראשית מברכים שהחיינו משום שיש להם הנאה ושמחה מסיום התורה והתחלתה (רוקח סימן ע"ה) ועיין עוד בשו"ת רבבות אפרים (ג - תרס"ג) דרוב הפוסקים סוברים שזה רק המשך מהקודם ולא פנים חדשות ואין מברכים
- (יג) בעל תשובה אינו מברך שהחיינו על זה שחזר בתשובה כיון שהיא מצוה תמידית ולא בא מזמן לזמן ועוד דאין מברכים על קיום מצוות שמקיים האדם פעם ראשונה בחייו (ש"ך כ"ח - ה דלא כהרמ"א) ועוד דיש חשש שאולי יחזור למה שהיה ועיין בשו"ת יחיה דעת (ז - ל"ב) ולכאורה ה"ה בגר וחופה דאין מברכים שהחיינו וכ"כ המהרש"א (שלי מגילה)
- (יד) נולדו לו תאומים בן ובת מברכים הטוב והמטיב בלבד דבכלל מאתיים מנה (ספר תורת היולדת ל"ז - ד)
- (טו) אם נולד לו נכד אינו מברך ועיין בבה"ל (רכ"ג ד"ה ילדה חשתי) בשם תשובת הרשב"א ודלא כספר חסידים שיכול לברך
- (טז) הבא פעם ראשונה לכותל המערבי וכן הבא לבקר בטיול פעם ראשונה לארץ ישראל אין מברכים שהחיינו דמה שייך לברך שהחיינו על זה שבא לכותל ורואה הבית בחורבנה אלא אדרבה יש לו לקרוע ועוד דרוב הפוסקים סברו שכל מצוה שמקיימה פעם ראשונה בחייו שלא מברך על זה שהחיינו כהש"ך (י"ד כ"ח - ה) ודלא כהרמ"א
- (יז) מי שנוהג להביא לט"ו בשבט אתרוגים מרוקחים (jam) אינו מברך עליהם שהחיינו כיון שלא ניכר בהם שום חידוש בין הישן להחדש אבל אם עושה המרקחת בבית מפירות חדשים שפיר מברך עליהם שהחיינו והיינו מרקחת ביתי (ספר ברכת השיר והשבח ז' ק"י) ויש נוהגין שלא לברך שהחיינו על שום פרי שמצוי בינינו כל שנה
- (יח) עיין בשערים מצויינים בהלכה (כ"ט - סערה ד) דאין לברך על קניית בית בזמננו כיון דבשעת הקנייה פורעין רק חלק והנשאר עוד משכנתא אצל הבנק וה"ה בקאר וכדומה וכ"כ השו"ת באר משה (ה - ס"ח) וע"ע בשו"ת ציץ אליעזר (י"ג - ט"ז) שכתב שיכול לברך (כ) שברכה זו איננה תלויה בשמחה כי אם בדבר שמגיע לו תועלת (כ) דלא אכפת מה שמערב עמה צער וראיתו משו"ע (רכ"ג - ז) בממון שירשו במיתת אביו
- (יט) הוסיף בו איזה שורה בגובה הבית לכו"ע יש לברך אבל סתרה וחזר וכנאה יש מחלוקת בדבר (מ"ב סק"ז) וספק ברכות להקל
- (כ) הברכות שנברך בקבלת פני משיח צדקנו - עיין בשו"ת מנחת שלמה (ב - ה"ב) (כ"ז) שיברך ד' ברכות (כ) ברוך ... חכם הרזים (כ) ברוך ... שחלק מחכמתו ליראיו (כ) ברוך ... שחלק מכבודו ליראיו (כ) ברוך ... שהחיינו ועיין בשו"ת לב חיים (ז - מ"ג) שכתב שמברך ברכת אשר גאלנו וגם שהחיינו כי בודאי אנחנו קובעים יום הגאולה ליו"ט